

УДК 1+3

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v048.2024.3>**Л. В. Діденко**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1734-0055>

кандидат філософських наук, доцент,

доцент кафедри філософії гуманітарних наук

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НЕРІВНІСТЬ: СОЦІО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСНОВКИ

Зауваги: 1) *пунктуаційна* – авторські, тобто мої власні, роз'яснення у тексті подані через {...}; уточнення марковані через (...); 2) *антропонімна* – усі імена-та-прізвища транслітеровані за фонетичним підходом зі збереженням автентичних подвоєнь та подані у тексті за першою згадкою у форматі «антропонім українською {антропонім мовою оригіналу та/або англійською}»; 3) *мовно-цитувальна* – деякі думки мислителів (переважно з україномовних перекладів) наведені відповідно до видання, хоча у них можуть бути наявні окремі «лінгвоогріхи» (тобто: використані не завжди «суто українські слова та вирази»).

Світ сьогодні: який він? З одного боку, він залишився тим само, проте, з іншого боку, він вельми відчутно оновився {порівняно з попереднім століттям}. З-поміж узвичаєних феноменів (речей, явищ, процесів) виникають нові – недостатньо пізнані. Особливостями сучасності постають множинність й варіативність: у просторовості вже не завжди функціонують універсальні механізми виникнення, формування і відтворення феноменів. Нинішній світ – постійнооновлюване середовище багатоманітних викликів і полівекторних можливостей їх подолання. Домінуючим викликом є нерівності, якими характеризують людей, території, країнові суспільства тощо. У світі безліч різних типів, видів і форм нерівностей: поряд з давно відомими виникають й ті, що потребують дослідження {як окремого, так само й комплексного}.

Постановка проблеми та проблемоокреслення. За твердженням англійського вченого Ентоні Аткинсона {Anthony V. Atkinson}, нерівність постає однією з наріжних проблем публічних та науково-практичних дискусій [10]. Проблема нерівності нині викликає найбільшу кількість занепокоєнь людини, народу країни і людства загалом, оскільки є перешкодою на шляху до щасливого життя. Нерівність наявна в кожній сфері/секторі/сегменті життєдіяльності антропоодиниць. Власне тому сучасний світ – XXI ст. – постає мультиаспектним «простором прояву» нерівностей {передусім щодо різності рівня та якості життя людей і/або соціальних груп}. Поліпшення життя антропоодиниць залежне не стільки від «коректного розуміння/

витлумачення» нерівності, скільки від усвідомлення її сутності – чому (чи радше для чого) вона виникла та досі не викорінена.

Тему пропонованого дослідження актуалізує не тільки окреслена вище проблема, але й майбутнє людства, що «може моментно переокреслитися» через відсутність превентивизування (тобто пом'якшення, зменшення та/або – в перспективі – усунення) нерівності загалом та/або її сферних/секторних/сегментних проявів зокрема.

Аналізування й узагальнення вітчизняних та закордонних досліджень, присвячених розумінню і динаміці нерівності в країні (окремої людини, групи людей) та у світі загалом, уможливають такі висновки: 1) впродовж переважної частини XX ст. проблеми нерівності не тільки не розв'язували – їх навіть рідко піднімали як в теоретичному, так і в практичному аспектах; 2) вже з останньої чверті XX ст. – початку XXI ст. публікації про нерівність з'являються частіше, посилюється актуальність та активність її дослідження, проте акценти таких розробок залишаються у «колі розвинених (багатих) західних країн» – Великої Британії, Данії, Канади, Німеччини, Норвегії, США, Фінляндії, Франції, Швейцарії, Швеції тощо {щоправда, більшість таких розвідок зводилось і донині зводиться до економічного аспекту, тобто до розглядання нерівності через (пере)розподіл доходів у таких головних її показниках-вимірниках, як валовий внутрішній продукт (ВВП) та/або внутрішній доход (ВД), ВВП і/або ВД на одну особу країни, коефіцієнт Джинні тощо}; 3) в Україні кількість досліджень нерівності так само збільшується в означений період, особливо в перших десятиліттях XXI ст. {хоча не в таких масштабах і не такими темпами як у названих західних країнах; про це свідчать комплексні теоретико-практичні праці (монографії) та міжнародні наукові і практичні конференції, симпозіуми і конгреси, присвячені дослідженням нерівності у країновому просторі}; 4) в деяких країнах світу вже натепер прискорився рух у бік зменшення рівня нерівності та її негативного впливання на якість життєдіяльності людини і більшої частини локального населення.

Рівень розробленості теми є середнім: дослідження проводять, але їх результативність не для

усіх постає допоміжною {тобто: у теоретичних розробках тема нерівності превалює, натомість практичний бік потребує часу для опрацювання проміжних експериментальних результатів та їх «локального впровадження» для «вирівнювання нерівності»}. На особливу увагу заслуговують публікації сучасних закордонних (Ентоні Аткинсон {Anthony B. Atkinson}, Бранко Міланович {Branko Milanović}, Амарт'я Сен {Amartya Sen}, Джозеф Стигліц {Joseph Eugene Stiglitz}, Йоран Терборн {Göran Therborn}, Едмунд Фелпс {Edmund S. Phelps}, Жан-Поль Фітуссі {Jean-Paul Fitoussi} та інші) і вітчизняних (Лариса Діденко {Larysa V. Didenko}, Наталія Коваліско {Natalia Kovalisko}, Ольга Куценко {Olga Kutsenko}, Елла Лібанова {Ella Libanova}, Валерій Новіков {Valery Novikov}, Юлія Серєда {Yulia V. Sereda} та інші) учених. Вони досліджують нерівність і як філософське поняття/явище, і як економічне, і як соціологічне, і як культурне, і як соціальне. Проте нині можна говорити про виокремлення декількох тенденцій: 1) вчені ХХІ ст. приділяють особливу увагу саме соціальним нерівностям; 2) розгляд нерівностей вже не обмежений «моновектором», радше передбачають поліаспектний підхід у розгляді їх природи та проявів. Друга тенденція формувалась закономірно через розгляд нерівностей у соціопросторі: вони поняттєво, явищно, процесно, феноменно не належать до якоїсь однієї науки, оскільки потребують системного і глибокого міждисциплінарного дослідження {тобто філософами, культурологами, політологами (особливо практиками), соціологами, економістами (теоретиками і практиками) та вченими інших галузей знання}. Тому у презентованій статті моя візія інакша: нерівність – це крос-дисциплінарний концепт, що характеризується філософськими, культурними, соціологічними, економічними та іншими вимірами.

Мета дослідження: обґрунтувати сутність нерівності. Реалізування даної мети передбачає дослідницькими завданнями щодо нерівності: виявити її джерело; розмежувати практиковуальну та теорійну частини її розуміння; розглянути контексти філософських розмірковувань щодо неї; окреслити сутнісні параметри (не)рівності через дуальність розгляду – з боку керманіча та з боку кермованого; наголосити на утрудненнях її дефініціювання; зауважити її терціарне витлумачення (як феномена, як процесу, як стану) та визначити оптимальний підхід до її розуміння.

Методологію пропонованої розвідки вибудовано на поєднанні методів та принципів. Головними *методами*, застосованими у дослідженні, є розмірковувальний, феноменологічний, реконструювальний, аналізувальний, синтезувальний, герменевтичний, компаративний, прагматичний тощо. З-поміж головних *принципів* – історизму,

цілісності, умовної об'єктивності, обґрунтованості, ситуативності, причинності, плюріверсності підходів, міждисциплінарності тощо.

Результати дослідження презентовані у тематичних пунктах та авторських розтлумаченнях із апелюванням до ідей минулого та сучасного.

Засновки щодо нерівності вкорінені аж ніяк не у тексти мислителів минулого, а радше походять з природи {виживе «...іший»: тобто сильніший, витриваліший, метикувальніший тощо}. Зі з'явою людини відбувається не тільки «обставинне адаптування» кожного антропостворіння до первинних умов існування, але і їх «ситуативне вирізняння» через індивідуальні особливості. Власне, розуміння нерівності та її сутності в «антропопросторі» має бути розмежоване на *практиковуальну* і *теорійну* частини.

Практиковуальна частина розуміння нерівності умовно з'явлена від моменту першого вирізняння антропоодиноці з-поміж собі подібних через «обставинну випадковість»: у критичній ситуації рішеннянеприймання з'явилося «спонтанно» {для інших рішення видалося несподіваним, але когнітивні процеси у кожного з нас відбуваються за індивідуальними параметрами, які ми не завжди фіксуємо та покроково прослідковуємо}, що зумовило його/її перевагу порівняно з іншими. Від даного моменту формуватиметься ранжування, яке узвичаєно на сторінках історії та соціодосліджень фіксоване як «суспільний поділ праці». Гіпотезую: первинна антропонерівність була закономірною – за природними показниками у діях людина виявляла свої знання–навички–вміння, які потім розвивала до майстерності. Проте з плином часу ресурсність {як зовнішня, тобто майнова, так само і внутрішня, тобто можливісно-розвивальні здібності антропоодиноці} почали штучно блокувати задля цілком прагматичного посилення нерівності, що спрощувало управління масами.

Логічно припустити, що *теорійна частина розуміння нерівності* закономірно виникатиме саме у ці часи – коли деякі антропоодиноці отримали право керманити {через родинну приналежність, зручність впливання, випадковість тощо} без особливих натяків на «прийнятну для народу та країни результатність». Вона теж уможливлена цілком свідомо задля обґрунтування необхідності нерівності: щоб керовані не «вибивалися з кола покори», а керманічі мали менше клопоту з управлінням (як на державному рівні, так і в особистих взаємодіях).

Подальший текст дослідження узалежнений від «вихідних локаційних контекстів» – ідей Платона {Πλάτων / Plato}, Арістотеля {Αριστοτέλης / Aristotélēs}, Джона Лока {John Locke} та Григорія Сковороди {Григоріі Skovoroda}. Я не тяжію до розгляду виключно теорійної та/або практичної

частин розуміння нерівності. Радше «вихідні локаційні контексти» сприяють векторуванню думки співмірно викликам сьогодення задля з'ясування сутності нерівності і віднайдення оптимального розв'язку (або декількох) щодо зменшення її впливу на окрему антропоодиночку. Хоча колегам та читальникам може видатися, що пропонований текст акцентує увагу здебільшого на розгляді саме теорійної частини розуміння нерівності (хоча у розмірковуваннях можуть проглядатися апелювання й до практичної частини, яка з плином часу не зазнала кардинальних змін) з мислительними та авторським аргументуваннями.

Поняття «нерівність» використовують здавна: ним послуговуються теоретики і практики – мислителі, вчені, викладачі вишів, фахові дослідники та мультидисциплінаристи. Згадки слова «нерівність» наявні у головних текстах трьох вихідних локацій філософування – Китаї, Індії та Греції. Проте думки щодо неї та вельми неоднозначні спроби «сутнісного розв'язання» проблеми нерівності прослідковувати далеко не у всіх мислителів попередніх епох. Зауважу: питання нерівності існувало здавна, але спроб мінімізування відчуженості її впливу було набагато менше.

Пропоновані у попередні епохи-й-періоди **філософські вектори розуміння нерівності** постають трьома щаблями її витлумачення на європейських теренах. *Перший щабель* розгортався у межах Давньогрецької Античності через мислителів спроби «обмежити»/«звести» (не) рівність до чеснот та/або чеснотності (Платон, Арістотель), а також узалежнити її від виду справедливості (Арістотель). *Другий щабель* можна вважати умовно найвдалішою спробою на Європейських теренах долання нерівності через поширення християнства (у межах патристики та схоластики), оскільки всіх «зрівняли» через ідею первісного гріха {як антроповідкритості до зла} (Аврелій Августин), яку долали хрещенням малят {як «отримання» своєрідного захисту від Вищої Сутності за не-індивідуально-скоєний гріх, а за «успадковану гріховність» від Адама та Єви} і праведним життям {згідно християнського віровчення – усі наміри та вчинки вірян мають бути спрямовані до блага/добра}. Проте свобода волі уможлиблювала утруднення для кожної антропоодиночки: вона могла «піти шляхом спокуси» (й отримати «миттеву насолоду з гіркими наслідками спокути») або утриматися від спокушання через «нормові дії» (думки, слова, вчинки) згідно християнського віровчення. Тільки є нюанс: поки антропоодиночка сама приймає рішення, її нерівність може бути «утримана» (нею самою) на мінімальних показниках; проте якщо інші запровадять штучні норми під «пуристичними гаслами» для антропоодиночок (наприклад, феномен іспанської інквізиції XV ст.), то нерівність

посилюватиметься. У другому випадку нерівність просто набуватиме інакших форматів, проте не викорінюватиметься. *Третій щабель* виник під впливом Ренесансних тенденцій антропоцентризму. Саме завдяки цій основі формована епоха модерну з акцентами на пошук методологічних основ дослідження природи та людини задля розуміння світу. Локаційні відмінності вирівнюються, що уможлиблює паралелізування ідей Джона Лока (щодо природного паритету та «вихідної нерівності») й Григорія Сковороди (щодо двоїстості людини з демаркативами зовнішньої та внутрішньої), а також індивідуальним наповненням останньої).

Давньогрецькі контексти (не)рівності: дві візії пропорційності. Поліс – особливий простір, витворений його представниками для себе і наступних поколінь. Дуальний розгляд усіх феноменів спрощував переліки утруднень, що виникали перед мислителями через «моментну неможливість» однозначного розтлумачення досліджуваного феномена. «Полісне дослідження» сприяло спершу виявленню властивого та відмінного, щоб потім сформувати «точки оптимуму» у поясненні сутності пізнаваного.

Давньогрецькі мислителі Платон та Арістотель у своїх текстах міркували щодо «рівне»/«нерівне» та «рівність»/«нерівність». Якщо Платон послуговувався діалогічною формою презентування своїх міркувань у текстах «Держава» [6] та «Закопи» [11], то Арістотель дотримувався формату «напучувального розмірковування» у тексті «Нікомахова етика» [1]. Їхні візії щодо (не) рівності мають не тільки відмінне, але і спільне: обидвоє вибудовували своє розуміння через осмислення сутності «комплектованих понять» – «справедливість» й «несправедливість», «чесність» й «нечесність», «законність», «незаконність» й «протизаконність».

Платон вустами Сократа окреслював однією з важливих чеснот людини саме справедливість: яка постає «...мудрістю і доброчесністю...» [6, с. 36 {351A}], а також може називатися «гідністю душі» [6, с. 40–41 {353E–354C}]. Доброчесність є чотиричастинною єдністю-і-тотожністю мужності, розсудливості, справедливості й мудрості/розумності [11, с. 464–466 {964e–965e}]. Тому мислитель наголошував: «...ми шукаємо справедливість, річ – дорогоціннішу за багато скарбів золота» [6, с. 18 {336E}]. Саме таке її розуміння сприяло виявленню рівності-нерівності.

На думку Платона, нерівність (а не рівність) є значущою у створенні і розбудові держави. Але нерівність він не абсолютизував. Мислитель стверджував: нерівність існує між справедливими, або щасливими, людьми і несправедливими, або просто жалюгідними, людьми – «якщо в державі шанують багатство й багатіїв, то почи-

нають менше цінувати добродетель чеснотливих людей» [6, с. 247 {551A}], «а люди завжди прагнуть того, що в ціні, і нехтують тим, що не цінується» [6, с. 248 {551A}]. Тобто між «багатіями» і «добродетельними людьми» виникає прірва: перші навіть не відають що таке добродетель, а другим достеменно відомо що таке справедливість, гідність і чеснота, мудрість і добродетель загалом. Платон зауважував: «наскільки більше вони {тобто: багаті} цінують гроші, настільки ж менше шанують добродетель» [6, с. 247 {550E}]. В такій державі вимірюють усе грошми, поцінують «багатієм», людей з «майновим цензом», керманять там саме багаті, більшість котрих навіть не розуміються на управлінні, але не бідні, чимало з яких мають «найкращі здібності у тій справі» [6, с. 248 {551C}]. І далі: «Держава такого типу, без сумніву, не може бути єдиною, вона ніби складається з двох держав: одна для бідних, а друга – для багатих; хоча вони й житимуть у одній і тій же місцині, проте завжди один до другого ставитимуться вороже» [6, с. 248 {551D}]. А це ще один з наслідків нерівності між багатими і бідними громадянами полісу. Вустами Сократа Платон стверджував ще й таке: «...не від грошей створюється добродетель, а від добродетелі бувають у людей гроші та всілякі інші блага, як у приватному, так і в громадському житті» [5, с. 31 {30B}], а відповідно слід турбуватися не «...про гроші, аби мати їх якомога більше, про славу й почесні, а натомість про розум, істину...» [5, с. 31 {29E}], «...про душу, щоб вона була якнайкраща...» [5, с. 31 {30B}] – справедлива, розсудлива, мужня і мудра.

Платон розглядав рівність і нерівність через геометрію {тобто через (не)рівність (не)добродетелі та (не)чеснот} й через арифметику {тобто через лічбу, парне/непарне, (не)рівність міри, ваги, числа [6; 11, с. 206–208 {757b–758d}, с. 281–286 {817e–820e}]}]. Він наголошував: «геометрія – це пізнання буття вічного» [6, с. 223 {527B}], «... вона пориває душу до правди...» [6, с. 223 {527B}]. І далі: «...рахування й арифметика цілком і повністю стосуються числа...» [6, с. 221 {525A}], саме вони (як і геометрія) «ведуть до правди» [6, с. 221 {525B}], допомагають «...осягати сутність, а не топитися у світі явищ, що постають і гинуть...» [6, с. 221 {525B}], схиляють «душу користуватися самим розумом задля осягнення істини» [6, с. 222 {526B}]. Окрім того, він стверджував: для нерівних рівне стало би нерівним, якщо б не була дотримана належна міра [11, с. 206–208 {757b–758d}]. А також щодо спрямованості знання: хибноспрямовані досвідність та знання-щодо-багато-чого є більшою карою, аніж неосвіченість [11, с. 284 {819a}]. Поряд з рівністю-нерівністю міри, ваги, числа Платон розмірковував й щодо геометричної рівності-нерівності, яку він вважав «найістиннішою і найкращою». Він зауважував: останню

нелегко самостійно углядіти будь-якій людині [11, с. 206–207 {757b–c}] – це може і має зробити хтось інший (можливо, навіть хтось сторонній). Ця (не)рівність постійно змінюється, оскільки залежить від (не)добродетелі, (не)гідності і (не)чеснот, які у більшості людей не є постійними. І далі: людям її надається завжди небагато, але вона {геометрична рівність} створює всі блага. Більшому вона надається більше, меншому – менше, кожному дарує те, що співмірно його природі. Особливо велику шану віддає вона завжди найдобродетельнішим людям; протилежне ж вона відповідно надає тим, хто менше досяг в добродетелі і вихованості [11, с. 206–207 {757b–c}].

Саме це, з погляду мислителя, уможливило поділ людей на багатих і бідних, на добрих і недобрих, на державників і простих мешканців полісу, на філософів і не-філософів та ін. А тому Платон зауважував: «...існує величезна різниця між тим, хто має відношення до геометрії, і тим, хто не має» [6, с. 223–224 {527C}], тобто між людьми багатими золотом і щасливими людьми, тобто багатими «добродетельним і розсудливим життям» [6, с. 216 {521A}]. Між такими людьми є глибока нерівність, яка постійно існуватиме. Щоправда, ці нерівності не усунути повністю – їх можна зменшити або пом'якшити тільки тоді, з розмірковувань Платона, коли люди будуть щасливими (тобто житимуть за гідністю і чеснотами, творитимуть добро – для інших людей, для мешканців усього полісу, для держави загалом), а не убогими і спраглими особистого благополуччя через доступ до загального добра [6, с. 216 {521A}]. Адже: людина, котра хоче бути щасливою, має не прагнути до збагачення, але бути багатою, зберігаючи справедливість і розсудливість [11, с. 347–349 {869e–870e}].

Арістотель – так само як і Платон – у поясненні (не)рівності виходив із (не)справедливості. А справедливість він витлумачував через добродетель [1, с. 193]. Учень Платона стверджував: справедливість – це «не частина добродетелі» [1, с. 195], це «повна добродетель, але не сама по собі, а у відношенні до іншого» [1, с. 193]. «Повна ж вона тому, що, володіючи добродетельстю, можна користуватися нею і щодо іншого, а не тільки для себе самого: адже багато є здатних використовувати добродетель на свої власні справи, але не на справи інших» [1, с. 193]. Він згадував: «...справедливість часто вважають найбільшою з добродетелі...» [1, с. 193], оскільки остання – це «справедливості золоте обличчя» [1, с. 193]. Проте мислитель зауважував: справедливість не можна зводити тільки до добродетелі, оскільки вона є багатозначним поняттям. А якщо багатозначне «справедливе», то багатозначна і його протилежність – «несправедливе» [1, с. 191]. Тому Арістотель по-різному витлумачував справедливість:

через законність і рівність, наприклад. На його думку: якщо не переступати закон, не нехтувати ним, то справедливість є законною. Іншими словами: «справедливе – це законне і рівне» [1, с. 191], а несправедливе {те, що не є добродетеллю і не базується на законі} – «протизаконне і нерівне» [1, с. 191]. Тому для мислителя справедливість – це «...те, що для взаємовідносин у державі створює і зберігає щастя, і все, що його складає» [1, с. 193], тобто «...щасливе життя – це життя по добродетелі» [1, с. 443], яке «...пов'язане з наполегливими зусиллями...» [1, с. 443]. Проте він ще зауважував: якщо рівне і законне тотожні, то «...нерівне і протизаконне не тотожні, але розрізняються як частина по відношенню до цілого (адже все нерівне – протизаконне, але не все протизаконне – нерівне)...» [1, с. 197].

З наведених аристотелевих розмірковувань можна дійти висновків: 1) справедливість як добродетель і мудрість спричинює рівність і законність, а несправедливість як негідність і нечесність – нерівність і незаконність; 2) справедливість і рівність уможливають моральне та щасливе життя, добро, а несправедливе і нерівність зумовлює його протилежність.

Аристотель стверджує: «...існує декілька [видів] справедливості...» [1, с. 197]. «Один вид окремої справедливості та узгодженого з нею справедливого пов'язаний з розподілом почестей, багатства і всього іншого, що може бути поділено між співгромадянами певного державного устрою (саме серед них один у порівнянні з іншим може мати як нерівну, так і рівну [частку]). Інший [вид] – направний при взаємному обміні» [1, с. 199]. Наразі йдеться про розподільну справедливість, яка співпадає з добродетеллю, і про зрівняльну справедливість, яка пов'язана з самохідним і несамохідним обміном.

Розподільна справедливість має «...враховувати певне достоїнство, щоправда, “достоїнством” не всі називають одне і те ж, але прихильники демократії – свободу, прихильники олігархії – багатство, інші – благородне походження, а прихильники аристократії {кращі люди, морально досконалі, громадяни полісу} – добродетель» [1, с. 201]. Ця розподільна справедливість базована на геометричній рівності. Справедливе в розподілі суспільного завжди узгоджується геометрично, «... (бо й тоді, коли розподіляють спільне майно, розподіл буде відповідати тому ж самому відношенню, у якому знаходяться один до одного внески [учасників]), а несправедливе, протилежне цьому справедливому, полягає в непропорційності» [1, с. 203]. Наразі важливо зазначити: жодне благо не розподілюване довільно, а на основі належної і справедливої міри, якою постає визнана і справедлива частка достоїнства/добродетелі. Якщо міра невизнана і/або

несправедлива, то матиме місце несправедливість та несправедливе, непропорційність і непропорційне, а значить – нерівність. Отже, справедливе – це пропорційність і рівність, а несправедливе – непропорційність і нерівність.

Натомість зрівняльна справедливість базована на арифметичній пропорції, за якою люди рівні: їхні якісні особливості (достоїнства, чесноти, заслуги, посади тощо) не враховуються. Адже прирівнюються не люди (вони рівні за природою і законом), а об'єкти обміну [1, с. 203, 205] – наприклад, вино і/або хліб, фрукти і/або зерно тощо. За Аристотелем, обмін має здійснюватися на основі справедливої міри, якою постає потреба. Остання «...все зв'язує разом, бо, не будь у людей ні в чому потреби або май потреби вони по-різному, тоді або не буде обміну, або він буде не таким [тобто не справедливим]» [1, с. 211]. Тоді обмін був переважно товарним: один товар обмінювався на інший у певній кількісній пропорції. З часом замість потреби як міри обміну «...по загальній домовленості з'явилася монета; тому й ім'я їй “номісма”, що вона існує не за природою, а по встановленню і в нашій владі змінити її або вивести з ужитку» [1, с. 211]. Наразі «...монета служить нам як би заставою можливості обміну в майбутньому, якщо виникне потреба, бо треба, щоб у того, хто приносить [гроші], була можливість придбати [на них що-небудь]» [1, с. 213]. Ба більше, монета (гроші) уможливує розрив обміну в часі і просторі. Таким чином, «...монета, немов міра, роблячи речі сумірними, прирівнює; і як без обміну не було б [суспільних] взаємин, так без прирівнювання – обміну, а без сумірності – прирівнювання» [1, с. 213]. Обмін, здійснюваний не за належною і несправедливою мірою, спричинює порушення справедливого, а значить – нерівність. Отже, справедливість базована на принципі сумірності, а порушення останнього призводить до несправедливості і нерівності загалом.

Аристотель так само досліджував «взагалі справедливе» і «справедливе державне» [1, с. 215–225]. «Взагалі справедливе» розглядали подвійно {ще з часів Аристотеля}: 1) як поведінку щодо інших згідно діючих норм, звичаїв або суспільної думки; 2) як залежне від ситуації {учасників та параметрів їх відносин – залежності, підпорядкованості, рівності тощо}. Натомість «справедливе державне» «...стосується тих, що беруть участь у суспільному житті задля самодостатнього буття, вільних і рівних пропорційно або арифметично» [1, с. 215, 217].

Таким чином, головною причиною виникнення та поглиблення нерівності постає порушення, за Платоном, геометричної рівності (рівності добродетелі – мужності, розсудливості, розумності, справедливості) та арифметичної рівності (рівно-

сті міри, ваги, числа), а, за Арістотелем, – геометричної та арифметичної пропорційності.

У межах патристики та схоластики контекст розгляду нерівності був неоднорідним. З одного боку, він поставав частково результативним, оскільки завдяки християнству антропоодиноці «вирівнювались» відносно своїх вихідних умов та були зорієнтовані на «оптимовані дії» впродовж земного існування (наприклад: через 10 заповідей, порушення яких було однаково неприйнятним для усіх). Проте, з іншого боку, подібний «індивідуальний вектор утримування від спокус» {щодо порушення основ християнства} протривав недовго: рівно до того моменту як можновладці почали «вигинати» християнське віровчення на власний розсуд (наприклад, через: боротьбу з проявами вільнодумства, запровадження продажу індульгенцій, локальний пуризм на теренах Іспанії з кінця XV ст. тощо), що посприяло розгортанню нерівності та поширенню її негативних наслідків.

Контексти прочитань нерівності у епоху модерну можна обмежити розглядом ідей Джона Лока та Григорія Сковорода. З плином часу проблему (не)рівності актуалізують не один раз у різних європейських локаціях. Ренесансні тенденції відновлення уваги до Античної спадщини {як культурної, так само й філософської} уможливили посилення акцентів у дослідженнях природи та антропоможливостей {передусім інтелектуальних}, що векторувало думку до продовження цих ліній у наступних епохах-та-періодах. У XVII–XVIII ст., в епоху модерну з орієнтиром на просвітництво-просвітительство, вона знову набуває популярності.

Джон Лок – англійський філософ – один з представників просвітництва стверджував: «...всі, хто має однакову природу, здібності і спроможності, у природному відношенні рівні і повинні користуватися тими самими спільними правами і привілеями...» [3, с. 57]. Наразі йдеться про «природний паритет» як рівність насамперед прав людини – права на життя, на свободу, на власність тощо. І навпаки: ті, хто не має однакової природи, розумових і фізичних здібностей, здатностей, спроможностей, навіть у природному співвідношенні постають нерівними і не можуть користуватися однаковими правами та привілеями. Параметри «вихідної нерівності» антропоодиноць за природою залишаються незмінними. Нині це є очевидним – якщо людина від народження має хист до музикування, то з кожним кроком самовдосконалювання «вихідна нерівність» посилюватиметься. Невід’ємною сходинкою для антропорозрізнення постає саме «вихідна нерівність»: її неможливо компенсувати іншим антропоодиноцям через їх прагнення та постійні вправлення. Це своєрідний індивідуальний мар-

кер унікальності. Але є ще один момент: якщо антропоодиноця з «вихідною нерівністю» розвиватиметься впродовж свого існування, то вона долучатиме супутні моменти до «базового хисту» (наприклад, «вихідна нерівність» – хист до створення музики як формування послідовності бітів; супутні моменти – спів {тобто унікальний тембр голосу, швидкість та чіткість вимовляння, сила голосу тощо}, віршування {для написання текстів пісень у окремому жанрі}, пластичність тіла {для танцювання}, нейропластичність {для кодування повідомлень щодо індивідуальнопережитих подій реальності} та ін.), що майже неможливо повторити через постійне оновлення індивідуальної свідомості. Навіть, якщо ми покроково відтворимо усі моменти самовдосконалення окремої антропоодиноці, її повне копіювання неможливе через унікальні когнітивні особливості (тобто швидкість сприймання, опрацювання даних, аналітичність, рішенняприймання тощо). Таким чином, акцент на природних правах уможливорює відритий доступ антропоодиноць до ресурсів, проте аж ніяк не до їх рівності.

Григорій Сковорода, український мандрівний філософ XVIII ст., у своїх творах звертався так само до проблеми рівності-нерівності. Він розмірковував про «нерівну всім рівність». Цю тезу наш співвітчизник написав над водограєм, символ якого використав для пояснення змісту нерівної рівності. Філософ зауважував: «ллються з різних рурок різні струмені у різні посудини, що стоять довкола водограю. Менша посудина має менше, але тим однакова вона з більшою, що так само повна» [9, с. 437]. Так і природа, подібно до водограю, наповнює людей талантами, розумом, здібностями, здатностями, спроможностями. Люди щодо тіла є рівними між собою, а люди щодо наповнення {розуму, здібностей, спроможностей тощо} і результату використання у сферах застосування цього наповнення неоднакові й нерівні.

У творі «Наркіс» Григорій Сковорода продовжив розмірковувати щодо рівності й нерівності. Він обрав інший шлях їх пізнання – через двоїстість усього: зовнішню натуру і внутрішню натуру, або щодо людини – «тіло земляне» і «духовне» [8, с. 171]. Він стверджував: «будь-яка зовнішність є трава, тїнь, ніщо» [8, с. 166], а внутрішня людина – це «думки і серце» [8, с. 160], які постають сутністю «істинної людини» [8, с. 160]. Мислитель зауважував – зовнішня людина є порожньою, як порожня посудина, а внутрішня людина є наповненою думками, як посудина водою: «... тіло моє є якраз те, ..., що в посудині череп’я. А серце й думки мої те, ..., що в посудині вода» [8, с. 164]; «...череп’я для води, а не вода для посудини, так і душа моя, думки і серце є ліпші мого тіла» [8, с. 165]. І далі: «...все наше зовнішнє тіло само по собі ніяк не діє і є ніщо. Воно все підпоряд-

коване нашим думкам. Думка, володарка його, перебуває у безперервній хвилюванні день і ніч. Це вона розмілює, радить, робить визначення, приневолює» [8, с. 156]. Український філософ ще висноував: «...не зовнішня наша плоть, але наша думка – головна наша людина» [8, с. 157].

Люди за своїм зовнішнім як тілом «земляним і тлінним» постають рівними. Проте кожна «... людина – це є маленький світик...» [8, с. 170], але будь-який «маленький світик» вирізняється тим, що неоднаковий і нерівний своїми серцем, думками та діями. Наразі важливо зауважити: кожна людина по-своєму формує, створює хоча і маленький, але свій внутрішній світ і своєрідно плекає його: розвиває і вдосконалює свої здібності та спроможності, вибирає вид/форму життєдіяльності відповідно до них, реалізовує їх у своїй життєдіяльності на благо не тільки собі, але й іншим людям. Люди нерівні ще й тим, що одні з радістю творять «добро, безмежно і безмірно, наскільки це можливо» [7, с. 267], а інші зарозуміло дивляться на кожного та на світ загалом, в очікуванні різноформових приносів задля свого збагачення. Таким чином, Григорій Сковорода обґрунтовує індивідуальне наповнення, за яким усі ми постаємо нерівними, проте можливості антропоодиниць наповнюватися та проявлятися є рівновідкритими для кожного.

Окреслені через розмірковування у текстах мислителів попередніх епох-та-періодів (від Давньогрецької Античності до Нової Доби (XVI–XVII ст.)) **сутнісні параметри (не)рівності** поставатимуть не кардинально відрізняваними від подальших витлумачень. Думка щодо нерівності не буде виходити за межі тез Джона Лока (щодо антропоодиницевих вроджених здібностей як «вихідної нерівності») та Григорія Сковороди (щодо якісно-кількісного антропонаповнення). Здебільшого наступні покоління дослідників {переважно XIX–й–XX ст.} тільки «розставлятимуть потрібні ситуативні акценти» щодо «супутніх аспектів» (не)рівності (а також «запроваджуватимуть» обґрунтування нових їх варіативів через типи, види, форми), аніж кардинально інакше пояснюватимуть останні та/або пропонуватимуть реально поліпшувальні для страждених антропоодиниць розв'язки. Авторські тези багатьох закордонних (зокрема: Ентоні Аткинсона, Джона Ролза {John B. Rawls}, Амартаї Сена, Джозефа Стигліца, Едмунда Фелпса та інших) та декотрих вітчизняних (зокрема: Лариси Діденко, Елли Лібанової, Валерія Новікова та інших) учених постають сучасною теоретико-методологічною основою досліджень нерівності. Не слід припускати, що абсолютно усі розмірковування наших сучасників – різнолокаційних дослідників з 70-х років XX ст. й до 2024 року (включно) – є «вельми белетристичними» та «не

зовсім результатними». Частина з них поставатиме «доволі химерними розв'язками» виключно на перший погляд, проте через деталізування та нюансований розгляд можуть виявитися «цілком прийнятним тимчасовим рішенням у кризовий період». Зважаймо ще й на «бік розгляду» нерівності: з погляду керманців (на усіх рівнях) вона є необхідною {переважно для «підтримування номінального владарювання» тих, хто керманить}; натомість з погляду кермованих (частина яких усвідомлює що саме діється) вона виявиться тягарем, який варто усунути та/або максимально мінімізувати вплив.

Перші спроби **дефініціювання нерівності** сягали давнини віків, проте академічної чіткості вони не мали. Використання поняття «нерівність» з XVII ст. й до XX ст. було радше технічним: його тільки згадують з-поміж інших {порівняно з поняттями «бідність», «напруженість», «соціальна напруженість» тощо, застосовуваними щодо окремої країни і/або світу загалом}. З останньої чверті XX ст. науковці почали активніше послуговуватися цим поняттям: нерівність розглядають як основу дослідження, пропонують її різні витлумачення із акцентуванням уваги на окремому аспекті (типі чи виді, особливостях тощо). Таку ситуацію можна пояснити існуванням у науковців кардинальних візій щодо значущості та результатів-наслідків нерівності у життєдіяльності антропоодиниць, соціальних груп і навіть усього народу країни загалом. Таким чином, у – філософській, культурологічній, економічній, соціологічній, політологічній – літературі дослідники ще не дійшли одностайності щодо єдиного розуміння феномена «нерівність», його типізації, вимірювання (оцінювання), механізмів утворення та відтворення, посилення і пом'якшення тощо. Наразі це не постає недоліком, оскільки нерівність є багатограним поняттям та явищем, як зазначали ще давньогрецькі мислителі.

Аналізування основних положень проведених різними вченими досліджень уможливили виокремлення **терціарного витлумачення нерівності – феноменного** (як феномена), **процесного** (як процесу), **станового** (як стану). За публікаціями з кінця XX ст. до початку XXI ст., можна стверджувати: найчастіше вчені використовують становий підхід до розуміння-й-витлумачення нерівності. Вони визначають нерівність як: 1) суспільний стан індивідів, окремих верств населення, що характеризується громадянським статусом, політичними та юридичними правами, відношенням до засобів виробництва і його результатів (Валерій Новіков [4, с. 14]); 2) відмінності між людьми та окремими групами людей за розмірами одержуваних доходів і накопиченого багатства (Юлія Середа [2, с. 94]) тощо. Переважна більшість дослідників витлумачують нерівність як

певний стан людини і/або групи людей. Звичайно, такі визначення нерівності «мають право на існування», оскільки їм надають відповідні пояснення та обґрунтування. Проте вони є завузькими у розтлумаченні нерівності.

Нерівність як стан людини і/або групи – це, насправді, певне досягнення, тобто кінцевий результат дії/діяльності у формі конкретних ресурсів. Даний результат можна визначити тільки за параметром досяжності. Він вказує на наявні ресурси, що їх отримала окрема людина (член соціальної групи і/або соціальна група загалом) у досяганні, й наразі – результатно – постала їх власником чи співвласником. Ці ресурси можуть бути потенційними та діючими або виключно діючими залежно від їх обсягу (-ів), достатнього (-их) для розв'язання проблем життєдіяльності на наступному етапі. Якщо отримані результати повністю використовувані на наступному етапі життєдіяльності, то вони є діючими; а якщо використовувана тільки частина, то їх розмежовують на потенційні і діючі ресурси. На різних етапах життєдіяльності людини діючі ресурси за потреби можуть поповнюватися за рахунок потенційних. А за відсутності, або недостатнього обсягу останніх, вдаються до інших джерел (якщо такі можливо віднайти). На основі результату як сукупності ресурсів можна визначити ступінь, типи, види, форми і, навіть, механізми виробництва і відтворення нерівності між людьми та/або між певними соціальними групами. Проте кожному результату передуює саме досягання. Потрібно починати розгляд нерівності навіть не з самого процесу створення ресурсів, необхідних для наступного (-них) етапу (-ів) або циклу (-ів) життєдіяльності, а з можливостей як первинної сходинки. Для цього необхідно окреслити зміст та архітектуру самого досягання. Таким чином, для витлумачення нерівності доцільніше скористатися процесним підходом, але не становим.

Досягання – процес життєдіяльності людини і/або соціальної групи. Воно складається з самих можливостей (-ей), або «життєвих шансів» [12; 14], реалізування можливостей (-ей) і досягнення як кінцевого результату-наслідку. Наразі досягання – це ніщо інше як саме життя людини, яке аж ніяк не можна зводити до стану людини: життя постає процесом, що характеризується тривалістю в часі та просторі, а стан – тільки момент або етап життєвого циклу окремої антропоодиноці, який є нестабільним і може змінюватися як у бік покращення, так і у бік погіршення. Не випадково визначають досягання як «життєву гонку» [10]. Тому складно не погодитися з думкою Амарт'ї Сена: нерівність – це якість життя, що невідповідна тому рівню, якого людина могла б досягти завдяки своїм здібностям, здатностям і спроможностям [13].

Висновки. Передумовами мого авторського розуміння основ нерівності постали ідеї і вектори розмірковувань Платона, Арістотеля, Джона Лока, Григорія Сковороди, які критично й різнопідходоно переосмислили колеги ХХ–та–ХХІ ст. – Валерій Новіков, Юлія Середа, Ентоні Аткинсон, Джон Ролз, Амарт'я Сен та ін.

Розуміння нерівності як «загальної вигової панацеї» може існувати виключно з позиції керманців. Проте антропоодиноця, котра потенційно «підпадатиме» під параметри порівняння згідно «запровадженого стандарту», завжди умовно очікуватиме активування «справедливого рішення» через дії інших {але «очікування» й «власні дії» у цьому випадку не є співмірними: залежне від антропоодиноці здебільшого від неї ж приховуватиметься та/або не враховуватиметься}. Нерівність, що теорійно «пом'якшується» (тобто: не заперечується відкрито дослідниками, а радше обґрунтовується як «цілком допустимий конструкт»), у площині пр�ксісу здебільшого працює проти антропоодиноці {якщо вона не перебуває на керівних посадах}.

Чиста чеснотність антропоодиноці у соціо-сегментах ХХІ ст. спрацьовує тільки у комплекті з ситуативними рішенняприйманнями у площині легітимності. Тобто чеснотність, що підкріплена знанневiстю-та-умiлiстю, сприятиме збереженню параметрів людськості окремого суб'єкта {навіть якщо цей «чеснотний Актор» вельми вирізняваний з-поміж інших}.

Усвідомлена унікальність та цінування себе «виводять» антропоодиноцю з площини нерівності: індивідуальність неможливо урівнювати, її сприймають та оцінюють за персональною шкалою. Саме тут виникає суперечність – звиклі до стандарту не можуть дозволити існування унікальності {не через нерозуміння як таке можливо, а через нездатність керувати «усіма типовими», з-поміж яких раптово з'явлений чорний лебідь}.

Таким чином, соціо-філософських розв'язків проблеми нерівності може бути два: перший – природно закладений у антропоодиноці {безумовна поведінкова стратегія} й може бути зведеним до формули «індивідуального рішенняприймання у кожній ситуації власного існування задля упередження негативних наслідків щодо усіх учасників»; другий – «співмірно реагувальний», тобто залежний від дій інших суб'єктів {виключно ситуативна поведінкова стратегія}, та ілюстрований індивідуальними способами мінімізування нерівності за власним баченням. Тільки в межах другого розв'язку необхідно враховувати необопільність «пом'якшення нерівності»: це здійснюватиметься однічно {з боку «свідомішої, чеснотнішої, знанневiшої тощо» антропоодиноці й тільки для неї; інші Актори опинятимуться у ситуації посилення нерівності}.

Отже, управління нерівністю та пом'якшення негативних наслідків від неї може здійснюватися антропоодинамиці індивідуально за умови невинного саморозвивання через уміння в кожному елементі реальності віднаходити ресурсні можливості власних змін.

Перспективи подальших досліджень передбачають не тільки розгляд варіативів нерівності (форм та/або видів), її різнопроявів у соціосегментах, способах вимірювання, можливостях спільного та/або індивідуального пом'якшення/долання тощо; але й обґрунтовану критику колег запропонованих мною розмірковувань.

Література

1. Арістотель. Нікомахова етика / Αριστοτέλης. Ηθικα Νικομαχεια / Переклад з давньогрецької Віктор Ставнюк. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.
2. Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні : монографія / [Балакірева О. М., Головенько В. А., Дмитрук Д. А. та ін.] ; за ред. О. М. Балакіревої. Київ: НАН України; Ін-т екон. та прогноз., 2011. 592 с.
3. Лок Дж. Два трактати про врядування / Пер. з англ. Олександр Терех, Ростислав Димерець. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 272 с.
4. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / за ред. Е. М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. 404 с.
5. Платон. Апологія Сократа // Платон Діалоги. Вид. друге / Пер. з давньогр. Київ: Основи, 1999. 398 с. С. 20–41; 340–345.
6. Платон. Держава / Переклад з давньогр. та коментарі Дзвінки Коваль. Київ. Основи, 2000. 356 с.
7. Сковорода Г. Листи. До Михайла Ковалінського // Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. Т. 2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 480 с. С. 226–319; 442–449.
8. Сковорода Г. Наркіс. Розмова про те: пізнай себе // Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. Т. 1. 528 с. С. 151–195; 482–486.
9. Сковорода Г. Розмова, названа Алфавіт, або Буквар миру // Сковорода Г. Твори: У 2 т. Київ: АТ «Обереги», 1994. Т. 1. 528 с. С. 413–463; 503–507.
10. Atkinson A. B. Inequality: What Can Be Done? Cambridge, MA, USA and London, UK: Harvard University Press, 2015. 400 p.
11. Plato. Laws. Edited by Malcolm Schofield. Translated by Tom Griffith. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2016. 504 p.
12. Rawls J. A Theory of Justice. Revised edition. Cambridge, MA: The Belknap Press of Harvard University Press, 1999. 560 p.
13. Sen A. Inequality Reexamined. Oxford, NY: Oxford University Press Inc., 1992. 222 p.
14. Therborn G. Globalization and Inequality: Issues of Conceptualization and Explanation. *Soziale Welt*. 2001. Vol. 52, No. 4. P. 449–476. URL: <https://www.jstor.org/stable/40878367>

Анотація

Діденко Л. В. Нерівність: соціо-філософські засновки. – Стаття.

Дослідження присвячене розгляду нерівності. Її сутність, що окреслена як дослідницька мета, виявити вельми складно, оскільки вона постає вигодою для керманців, проте аж ніяк не для кермованих. З-поміж дослідницьких завдань головними виокремлені: виявити джерело нерівності; розмежувати практичеську та теорійну частини її розуміння; розглянути контексти філософських розмірковувань щодо неї; наголосити на утрудненнях її дефініціювання; зауважити її терціарне витлумачення (як феномена, як процесу, як стану); визначити оптимальний підхід до її розуміння.

Антропоодинамиця у сучасному світі не має конкурувати з іншими за «ефемерний приз» у вигляді «визнаного спільнотами виконаного та/або здобутого» задля умовної майбутньої зисковості. Для кожного з нас необхідно виявити свої вдосконалювальні можливості, тобто для себе ми розвиватимемось за «індивідуальною програмою», але з позиції інших – параметрально посилюватимемо нерівність (щодо них порівняно з собою). Останню неможливо усунути зовсім: передбачене тільки її мінімізування для конкретних антропоодинамиць в окремих ситуаціях, кожна наступна з яких формуватиме нове коло викликів.

Розуміння нерівності як «загальної вигодової паначей» може існувати виключно з позиції керманців. Нерівність, що теорійно «пом'якшується» (тобто: не заперечується відкрито дослідниками, а радше обґрунтовується як «цілком допустимий конструкт»), у площині праксису здебільшого працює проти антропоодинамиці. Підкріплена знаннєвістю-та-умілістю чиста чеснотність антропоодинамиці у соціо-сегментах ХХІ ст. спрацьовує тільки у комплекті з ситуативними рішеннями-неприйманнями у площині легітимності. Усвідомлена унікальність та цінування себе «виводять» антропоодинамицю з площини нерівності.

Соціо-філософських розв'язків проблеми нерівності може бути два: перший – природно закладений у антропоодинамиці {безумовна поведінкова стратегія} й може бути зведеним до формули «індивідуального рішення-неприймання у кожній ситуації власного існування задля упередження негативних наслідків щодо усіх учасників»; другий – «співмірно реагуювальний», тобто залежний від дій інших суб'єктів {виключно ситуативна поведінкова стратегія}, та ілюстрований індивідуальними способами мінімізування нерівності за власним баченням.

Отже, управління нерівністю та пом'якшення негативних наслідків від неї може здійснюватися антропоодинамиці індивідуально за умови невинного саморозвивання через уміння в кожному елементі реальності віднаходити ресурсні можливості власних змін.

Ключові слова: нерівність, антропоодинамиця, чеснота/чесноти, чеснотність, доброчесність, справедливість, природний паритет, вроджені здібності, вихідна нерівність, антропонаповненість, саморозвиток, рішення-неприймання, серце, щастя, вирізняння, антропоунікальність.

Summary

Didenko L. V. Inequality: socio-philosophical premises. – Article.

The research is dedicated to examining inequality. Its essence, outlined as the research aim, is extremely difficult to discern, as it proves beneficial for the rulers but not for those being ruled. Among the research tasks are: to discover the source of inequality; to distinguish between the practical and theoretical aspects of its understanding; to consider the contexts of philosophical reflections on it; to emphasize the difficulties in defining it; to note its interpretation as a phenomenon, as a process, as a state; to determine the optimal approach to understanding it.

In the contemporary world, a human being should not compete with others for an ‘ephemeral prize’ in the form of ‘community-recognized achievements and/or gainings’ for the sake of conditional future profitability. Each of us needs to discover our developmental capabilities, i.e., we will develop according to an ‘individual program’, but from the perspective of others, we will intensify inequality. The latter cannot be completely eliminated: only its minimization is envisaged for human beings in particular situations, each of which will form a new cycle of challenges.

The understanding of inequality as a ‘universal beneficial panacea’ can exist exclusively from the perspective of the rulers. Inequality, theoretically ‘mitigated’ (i.e., not openly denied by researchers but

rather justified as a ‘completely permissible construct’), in praxis works mostly against the human being. The human being’s pure virtuousness, supported by knowledge-and-skills, functions in the social segments of the 21st century only in conjunction with situational decision-making within the legitimacy realm. The awareness of uniqueness and self-appreciation ‘remove’ the human being from the plane of inequality.

There can be two socio-philosophical solutions to the problem of inequality: the first is naturally inherent in the human being {an unconditional behavioural strategy} and can be reduced to the ‘individual decision-making in each situation of one’s existence to prevent negative consequences for all participants’ formula; the second is ‘proportionally reactive’, i.e., dependent on the actions of the other human beings {exclusively a situational behavioural strategy}, and illustrated by individual approaches to minimise inequality according to one’s own vision.

Thus, managing inequality and mitigating its negative consequences can be carried out individually by human beings, under the condition of continuous self-development through the ability to find resource opportunities for their own changes in every element of reality.

Key words: inequality, human being, virtue/virtues, virtuousness, goodness, justice, natural parity, innate abilities, initial inequality, anthropo-completeness, self-development, decision-making, heart, happiness, distinction, anthropo-uniqueness.